

Smaastykker og Oversigter.

1.

Marken som Værdienhed paa Færøerne.

Af Anton Degn.

Ved Jordegodsets Skyldsætning paa Færøerne har fra Arilds Tid som Enhed været benyttet 1 Mark (fær. mörk), som udgjorde 320 Alen (ál) og deltes i Halvmarker, Fjerdinger og Halvfjerdinger (jfr. Øre, fær. oyri). Senere antog 20 Alen ($\frac{1}{16}$ Mark) Navn af 1 Gylden (gyllin), og fra omkring Midten af det 16. Aarhundrede, da Priserne paa Vadmel og Skind blev fordoblede, har man benyttet Skind som Regningsenhed, idet 1 Gylden, der tidligere ækvivalerede med 40 Skind, nu regnedes lig med 20 Skind (skinn) og lod Alen, hvoraf der nu kun gik 10 paa 1 Gylden, udgaa som Regningsenhed. Officielt faldt Alen bort omkring Aar 1600, men den er dog opbevaret i det endnu almindelig brugte Udtryk »áttatíál« = $\frac{1}{4}$ Mark (4 Gylden) Jord.

Som Skyldsætningsgrundlag blev det gamle Marketal med dets Inddelinger ved en ny Matrikels Indførelse fra 29. Juli 1899 afløst af de saakaldte Skattemarker med Decimalinddeling; men ved Køb og Salg samt iøvrigt i alle privatretlige Forhold benyttes endnu den gamle Matrikel som Rettesnor.

Om den oprindelige Betydning af en Mark Jord, og om det er Indmarken (bourin) eller Udmarken (hagin), som har dannet Grundlaget for den oprindelige Skyldsætning, er der fremsat forskellige Theorier, hvis Hovedtræk er følgende:

I. »Ved en Mark Jord forstaas 320 Kvadratalen, hvortil hører ogsaa en Part Land, som er udi Haven udenfor«. (Lucas Debes: Færøernes Beskrivelse (1903) 225).

II. »Kong Hagen Hagensen lod Færøerne opmaale og bestemte, at 960 Alen i hver Kant af Udmarken skulde være det Areal, hvorpaa 20 Moderfaar kunde holdes, hvilket kaldes i Søjdebrevet af

1299 en halv Mark Sojd, og nu kaldes en Mark Hauge med halv Skiben, og 2de slige Stykker en Mark Søjder, eller i Nutiden en Mark med fuld Skiben. Slig en Mark blev igen delt i 16 Gylden eller Lod Sølv, og denne igen i 20 Skind, . . . Af Unionskongerne lod Erik af Pommern Færøerne igen opmaale, og anordnede et Areal af 940 Alen i hver Kånt til en halv Mark Søjder, hvorved Marketallet blev formeret«. (J. H. Schrøter: Samling af kgl. Anordninger m. m. Færøerne vedk. (1836) 10 f.).

III. »Jeg antager det for temmelig sikkert, at det er Indmarken, som har dannet Grundlaget for den oprindelige Skyldsætning« . . . »En Mark Jord betyder vist simpelt hen »saa meget Jord, som man i Handel og Vandel giver 1 Mark = 16 Gylden for«. (Den færøske Landbokommissions Betænkning (1911) Tillæg VI, Side 592 og 593).

IV. »En Mark Jord i Køb gælder almindeligst 16 Gylden, er ungefehr saa megen Jord, som kan saas to Potter [Korn] paa, med tilliggende Hauge eller Græsgang til Faar«. (Arent Berntsen: Danmarks og Norges frugtbare Herlighed (1656) II 116).

I det følgende skal udvikles en efter Forf.'s Anskuelse mere sandsynlig og fra de ovenanførte væsentlig afvigende Theori.

En Mark (mørk) har paa Færøerne, foruden at tjene som Vægtenhed, været benyttet som Enhed for baade Penge-, Faare- og Jordværdi.

Mark som Pengeenhed.

Ligesom andre Steder var Handelen paa Færøerne i ældre Tider en Byttehandel. Denne frembød imidlertid ofte den Vanskelighed, at Sælgeren ikke havde Brug for den Vare, Køberen kunde byde ham i Stedet, og at Handel derfor ikke kom i Stand. Det gjaldt derfor om at finde en Vare, som de fleste havde Brug for og derved kunde bruges som »Mellemlid« ved Køb og Salg. Dette Betalingsmiddel har fra de ældste Tider, man kender i Færøernes Historie, været Vadmel. Regningsenheden var oprindelig Alen, men af praktiske Grunde brugte man ogsaa større Enheder: Mark og Øre (oyri).

Den færøske Alen, »stikka«, den gamle Hamborger Alen, var $2\frac{1}{11}$ Tomme kortere end den danske (sjællandske) Alen og har formodentlig en Gang været lig med den gamle islandske Alen paa 18,79 danske Tommer.

Baade inden og længe efter at Mynt var bleven indført, benyttede man Vægt til at bestemme det Kvantum Metal, som udfordredes til Betaling af Gods, Jordleje, Skatter, Bøder o. s. v.

Regningsenheden var her en Mark, inddelt i 8 Øre à 3 Ørtuger à 10 Penninge. En Vægtmark (den norske Mark) var ca. 216 Gram.

Det maa anses for aldeles givet, at Vadmelberegningen paa Færøerne har været den samme som paa Island, hvor 6 Alen Vadmel udgjorde 1 eyrir Vadmel eller 1 løgeyrir, og 48 Alen Vadmel eller 8 løgaurar 1 Mark Vadmel, paa samme Maade som 8 aurar Sølv udgjorde 1 Mark Sølv, hvorefter det maa antages, at 6 og 48 Alen Vadmel i Landnamstiden har haft en konstant Værdi af henholdsvis 1 Øre og 1 Mark Sølv. Indtil St. Michaeli 1688, da Christian den Femtes norske Lov traadte i Kraft paa Færøerne, betaltes de offentlige Bøder i »løgoyrar«, idet dog, som nærmere omtales nedenfor, i de sidste Par Aarhundreder Vadmel var blevet erstattet af Skind. En Bøde paa f. Eks. 1 Mark Sølv, som altid betaltes med Varer (Fisk, Uld, Talg o. s. v.), udgjorde her 48 Skind (8 Øre eller 2 Gylden 8 Skind). Efter forannævnte norske Lov beregnedes Bøderne i Lod Sølv saaledes, at 1 Lod Sølv var lig med 3 Mark eller $\frac{3}{4}$ Gylden. Den Mynt, som paa Færøerne gik under Navn af en Gylden, var egentlig kun en Krone eller 4 Mark Specie, der som Regningsenhed var opgældet til 5 Mark = 20 Skind = 80 Skilling.

Værdiforholdet mellem Sølv og Vadmel forandredes efterhaanden til Fordel for Sølv, og omkring Aar 1000 var Forholdet mellem 1 Øre brændt (d. e. rent 14,8 lødigt) Sølv og 1 Øre Vadmel = 8:1, d. v. s., at nu kunde man for 1 Øre rent Sølv faa 48 Alen Vadmel. Samtidig var ifølge »Grágás« (cfr. Sagregistret under silfr. Side 668) Værdiforholdet mellem brændt og myntet Sølv blevet 2:1, saa at 1 Øre myntet Sølv forholdt sig til 1 Øre Vadmel som 4:1. Med Tiden forværredes Forholdet mellem brændt og myntet Sølv yderligere og svingede i det 13. og 14. Aarhundrede mellem 3:1 og 5:1, alt efter Mynternes Sølvindhold. For at sikre sig en fast Valuta af f. Eks. Jordegods, fastsatte man Landskylden i Naturalprodukter, hvilken Regel blev gældende indtil henimod Slutningen af forrige Aarhundrede.

Af »Færeyjngasaga« ses, at Trond i Gøte, da han paa Tinget i Thorshavn i 1027 af Karl den Mørske blev afkrævet Skat til Olaf den hellige, først forsøgte at betale med Sølv af en meget daarlig Kvalitet og derpaa, da dette var vist tilbage, leverede en anden Kvalitet, der var bedre men dog ikke antagelig og endelig, da ogsaa dette var kasseret, kom frem med Sølv af den Finhed, som Kongens Udsending ansaa for at være gyldigt Betalingsmiddel.

I en Afskrift af Magnus Haakonsons Landslov af 1274 findes under Tingfarebolken en omkring Aar 1400 skreven, af Lagtinget

vedtaget Takst for den Diælgodtgørelse (tingfarartoll), der tilkom hver af de til Lagtinget opnævnte Mænd, »nefndarmenn«, som igen udtog det egentlig dømmende Udvalg, Lagretten. Denne Takst viser, at for ca. 500 Aar siden brugtes endnu Vadmel (ikke Skind) som Værdienhed. Som et Par Eksempler skal nævnes, at Tingfaretolden for en »nefndarmann« var: fra Suderø, sønden for Mannaskarð 20 Alen og norden for Mannaskarð 15 Alen, fra Kolter 8 Alen og fra Nolsø 5 Alen.

Den bergenske Biskop, Magister Geble Petersen, som fra 1536 til 1557 havde Munkelif Klostergoods i Forlening, hvori var indbefattet 28 Marker Jord paa Færøerne, giver følgende Oplysninger om Jord- og Pengeregning paa Færøerne omkring Midten af det 16. Aarhundrede:

- »1 Mark Guld er 8 Marker færøsk,
- 1 Mark færøsk er 16 Gylden færøsk,
- 1 Gylden færøsk er 8 Lod Sølv,
- 1 Gylden færøsk er 2 Berger Gylden efter gammelt«,

eller at Forholdet mellem Guld og rent Sølv var 8:1 og mellem rent Sølv og Myntsølv ligeledes 8:1.

Det er værd at lægge Mærke til, at ligesom paa Island »1 mørk að forngildu« er lig med »8 aurar« eller »48 álnir«, var paa Færøerne (se ovenfor) 1 Mark Sølv lig med 8 Øre eller 48 Skind.

Efter den færøske Takst var 1 Alen Vadmel lig med 2 Faareskind. Den islandske Takst efter Grágás har ikke Faareskind, men derimod 6 Alen Vadmel = 6 Ræveskind = 2 Skind af gamle Hankatte.

Betydningen af en Mark Faar.

I Slutningen af det 16. og i første Halvdel af det 17. Aarhundrede regnedes Værdien af et Lam til 4 Skind. At den i ældre Tider, rimeligvis indtil omkring Midten af det 16. Aarhundrede, har været meget lavere, nemlig 2 Skind eller, inden Skind blev indført som Værdienhed, 1 Alen (Vadmel), fremgaar af den Beregningsmaade, der er benyttet ved Bestemmelsen af den Kongsgaarden paa Skælling paahvilende Søjdeleje. Af Gaardens faste Besætning, 120 Faar, betaltes nemlig for Halvdelen den sædvanlige Leje, 3 fl. (60 Skind), og for de øvrige 60 Faar 30 levende Lam i Leje. Disse 30 Lam var altsaa ansat til en Værdi af 3 fl. eller 2 Skind Stykket. Fra Signebø modtog Hospitalet paa Arge ved Thorshavn ligeledes 30 Lam, men disse udgjorde Lejen af 80 Faar og var altsaa beregnede til $2\frac{2}{3}$ Skind Stykket. Oprindeligt har der vel kun været tillagt Hospitalet de 30 Lam fra Skælling, og disse ikke har tilfredsstillet dets Behov, har man yderligere

skaffet det de 30 Lam fra Signebo. Hospitalet blev oprettet omkring 1547, eller kort efter Udlobet af en Periode, i hvilken Gennemsnitsprisen paa Uld rimeligvis ikke har gennemgaaet meget store Forandringer gennem Aarhundreder, og Faareprisen derfor har været den samme som i den tidlige Middelalder. Ifølge J. E. Th. Rogers: *Six centuries of work and wages* (London 1884) 444, var Ulden i de første 30 Aar af det 15. Aarhundrede i meget høj Pris, nemlig 8 sh. $1\frac{1}{4}$ d. for 28 lbs. eller, hvis man vil regne £ 1 = 18 Kr. 20 Øre, ca. 58 Ore pr. kg. I de paafølgende 110 Aar var Gennemsnitsprisen efter samme Kursberegning ca. 38,5 Ore pr. kg, men steg derefter saaledes, at den i de 40 Aar fra 1541 til 1580 var ca. 124 Ore pr. kg. En saa voldsom og varig Prisforhøjelse maatte ogsaa gøre sin Indflydelse gældende paa Færøerne, hvor Uld og Vadmel var de vigtigste Udførselsartikler. Følgen blev ogsaa, at Lammene gik op i den dobbelte Pris eller 4 Skind Stykket, som ifølge Jordebogsregnskaberne 1584/1652 vedblivende har været den gængse Pris i de paagældende Aar.

Et Moderfaar (fær. ær) har sikkert været regnet til den dobbelte Værdi af et Lam; som Eksempel herpaa skal anføres, at ifølge Sagefaldslisten for 1588 blev, ved Salget af en Del konfiskeret Gods, af Bonden Zacharias Joensen, Kolter, købt 10 [Moder-] Faar for 8 Skind Stykket efter Vurdering, eller lige det dobbelte af den daværende Pris paa et Lam. Regner man, at Prisen paa et Hunfaar indtil omkring Midten af det 16. Aarhundrede var 4 Skind (Værdien af 2 Lam), udgjorde 5 Faar 1 Gylden og 80 Faar en Mark (Sølv).

Efter den sorte Død, 1349—50, og maaske i endnu højere Grad, saafremt de Epidemier, der i 1402—1404 og 1431 hærgede Island, tillige har ramt Færøerne, har der paa Grund af Befolkningens stærke Formindskelse ikke været Arbejdskraft nok til at holde Bøndergaardene vedlige, og Jordlejen (Landskylden) er derfor sunken ned til det halve. Jordebogs- eller Lensregnskaber haves ikke fra den Tid, men der findes Bekræftelse herpaa i en Brevbog fra 1427 og en Jordebog eller rettere et Jordebogsregnskab for 1463, som er opbevarede fra Munkelivsklostret ved Bergen. Dette Kloster ejede i det 15. Aarhundrede paa Norderøerne 26 Marker Jord med 4 Marker Søjde og [paa Suderø] 1 Mark Jord. Lejen af de 26 Marker Jord udgjorde, efter 1427 men inden 1463, 260 Alen Vadmel (10 Alen pr. Mark) og af 4 Marker Søjde 8 Gylden ($\frac{1}{2}$ Alen pr. Faar); for den 27de Mark Jord er ingen Leje opgivet. For Aaret 1463 udgjorde Lejen af det nævnte Jordegods kun $2\frac{1}{2}$ Pakke eller 150 Alen Vadmel, vistnok dog efter at Udgiften til Klosters Ombudsmand for at hjembringe Land-

skylden var fratrukket. Lejen er her aabenbart gaaet ned til det Beløb, man kender fra de ældste endnu opbevarede Jordebøger, 5 Alen Vadmel (10 Skind) pr. Mark Jord eller Halvdelen af den tidligere Leje, medens Søjdelejen er bleven uforandret, $\frac{1}{2}$ Alen Vadmel (1 Skind) pr. Faar. Højere end ca. 7 Gylden kan Ombudsmandens Betaling næppe have været, og saafremt den var lavere, vilde det samme ogsaa have været Tilfældet med Jordlejen.

Søjdelejen ydedes i Faareskind og Talg, saavidt muligt $\frac{1}{2}$ Skind og Talg til $\frac{1}{2}$ Skinds Værdi af hvert Faar. Da 2 Faareskind havde samme Værdi som 1 Alen Vadmel, og 20 Alen Vadmel udgjorde 1 Gylden, behøvedes der altsaa 80 Faar til en Leje (Rente) af 2 Gylden, eller med andre Ord: »en Mark Faar« var 80 Faar.

Lejen af Kongsjorden var noget forskellig. Efter Jordebogen for 1584 var den af ca. 679 Marker, herunder al Kongsjorden paa Norderøerne, 10 Skind, af ca. 139 Marker 15 Skind, af $84\frac{1}{2}$ Mark 20 Skind og af den øvrige Lejejord: ca. 86 Marker, $10\frac{1}{2}$, 12, 16 og 18 Skind pr. Mark, medens Gennemsnitslejen af al Lejejorden, d. v. s. Forleningsjord, Pantejord og den saakaldte Kojord ikke indbefattet, ca. $11\frac{3}{4}$ Skind pr. Mark.

I Haakon Magnussens Retterbod for Færøerne af 28. Juni 1298 Artikel 5. 2° er Lejen (Bøden) for Faar, som gaar ulovligen, bestemt til 20 Alen af hver Mark Faar. Ifald 1 Mark Faar var ensbetydende med 40 Faar (J. H. Schrøter), vilde dette Beløb have været et helt Aars Leje, medens det kun udgør et halvt Aars Leje, naar 1 Mark regnes lig med 80 Faar. I Konfirmation af 24. Februar 1637 paa nogle Bestemmelser i forannævnte Retterbod er i samme Tilfælde, som ovenfor, Lejen bestemt til en Gylden af hver Mark Faar. Her udgør 1 Mark Faar kun 40 Faar, idet Værdien af et Hunfaar, som tidligere nævnt, nu er 8 Skind, og en Gylden udgør i dette Tilfælde atter et halvt Aars Leje. Endelig er i Forordning om Faar og Kvæg etc. af 2. April 1698 den samme Leje fastsat til 2 Lod Sølv for 40 Faar. Her udgør Lejen, idet 2 Lod Sølv var lig med 6 Mark eller 24 Skind, $\frac{3}{5}$ af et Aars Leje.

Faareskind blev pakkede i Bundter paa 40 Stykker, de saakaldte Kipper. Disse var baade store og uhaandterlige, og da man i Middelalderen ikke behøvede at tage Ladningsudgifterne i Betragtning, maa Aarsagen til denne Størrelse have været en anden. For Overskueligheds Skyld opførte man paa Varetaksten en Række Enheder, der hver for sig havde en Gyldens Værdi, f. Eks. 1 Vog Fisk—1 Vog Rutalg—1 Vog Fjer—1 Vog Uld—1 Vog Tran—10 Alen Vadmel etc., og det maa anses for givet, at et Kippe Skind (40 Stkr. à $\frac{1}{2}$ Alen = 1 fl.) en Gang har været med i Rækken.

Som Støtte for Theorien om at en Mark Faar i Middelalderen var lig med 80 Faar, kan endnu anføres et vigtigt Moment. Efter at være overgaaet til Kronen er Munkelifs Klosters Gods paa Færøerne første Gang opført i de i Rigsarkivet opbevarede færøske Jordebøger i Aaret 1708/09. Klostrets foran omtalte, paa Norderøerne beliggende, 26 Marker Jord med 4 Marker Faar er her specificerede saaledes: i Vaag 10 Marker Jord med 150 Faar, i Upsalon 4 Marker Jord med 65 Faar og paa Øre 12 Marker Jord med 75 Faar. Her findes altsaa 225 Faar til 3 af de i det 15. Aarhundrede nævnte Marker Faar eller 75 Faar til en Mark og til den fjerde Mark 65 Faar. At Fæsterne, saafremt en Mark Faar var ensbetydende med 40 Faar, ved Jordegodsets Overgang til den nye Ejer eller Lensherre skulde have tilbudt ham Leje af 65 eller 75 Faar, naar de tidligere kun havde givet Leje af 40 Faar, er aldeles utænkeligt. Kunde der ske nogen Forandring i Lejen, vilde Fæsterne snarere have sørget for, at den blev til deres egen Fordel, og der haves i saa Henseende adskillige Beretninger om, hvorledes man ved given Lejlighed tidligere har forstaaet at faa Lejen bragt ned. Amtmand Løbner beretter i 1820 til Rentekammeret, at man den Gang havde Sagn om, at i en fjern Oldtid, da en Embedsmand berejste Færøerne for at fastsætte Jordebogsafgifterne, drev adskillige Lejlændinger en større eller mindre Del af deres Ko- og Faarebesætning bort til afsides Steder i Udmarkerne, hvilken Del saaledes undgik at tælles som Besætning, hvoraf fulgte, at de Gaarde, ved hvilke denne List blev anvendt, blev ansat til en mindre Leje end andre Gaarde, paa hvilke der ikke kunde holdes saa mange Kreaturer, men hvis Besætning var rigtig opgivet. I Andersen: Færøerne fortælles (efter J. H. Schrøter), at da Kirkens Jordegods overgik til Kronen, tilraadede Broder Anders, en færøsk Munk, der gik over til at være luthersk Præst, Bønderne paa Suderø at slagte deres Indstød, for at de ikke skulde betynges med for høj Søjdeleje. De fleste fulgte hans Raad og leverede ham det Slagtede.

De Tal, som i 1708 findes til hver af de nævnte 4 Marker Faar, ligger saa nær ved de 80, at der efter det her oplyste ingen Tvivl kan være om, at dette Tal har været det oprindelige.

Med den nuværende Faarerace vilde Færøerne ikke have kunnet føde en ca. dobbelt saa stor Bestand som den, de har haft i de senere Aarhundreder. Men der er heller ingen Tvivl om, at den oprindelige Bestand har været af en helt anden Art end den nuværende. Paa Zoologisk Musæum findes af den Faarerace, som indtil sidste Halvdel af forrige Aarhundrede udgjorde Besætningen paa Lille Dimon, foruden et Skelet tillige 3 udstoppede Faar, nemlig en

Vædder, et Moderfaar og et Vædderlam, foræret i 1844 af daværende Kronprins Frederik, som samme Aar havde været paa Færøerne. Disse Faar har megen Lighed med Stenalderens Faar, der, ifølge H. Winge: Pattedyr (1908) 184 f., »som Husdyr blev indført i Danmark i Yngre Stenalder, var lille, og spinkelt og, i hvert Fald tildels, af den »gedehornede« Race, *Ovis aries palustris*, der ogsaa fandtes i Schweiz i Stenalderen, og som endnu lever her og der, at kende paa de smaa, kun svagt buede og nærmest oprette, kun svagt udadheldende, noget sammentrykte Horn«.

En Betragtning af de paa Musæet værende Faar vil snart overbevise en om, at denne Race kun har behøvet en Brøkdæl af den Føde, som Færøernes nuværende Faarerace behøver. Herfor taler ogsaa den Omstændighed, at medens følgende Kongsgaarde: Øre, Solmundefjord, Lamhavge, Udbø, Glibre, Toftum og Garðsendi i Thorsvig, Soylegaard og »við Á« i Kalbak, Højvig, Sund, Saksen, Sydredal, Nordredal, Skælling og Kolter efter Jordebogen for 1584 havde en »Indstød« paa 3020 Faar og i Taksationsprotokollen 1868/71 er anslaaede til at kunne føde 6620 Faar, saa er de samme Tal for Lille Dimon i 1584 700, men i 1868/71 kun 270 Faar.

Betydningen af en Mark Jord.

Paa Island beregnes Jorden indtil for en halv Snes Aar siden i »hundruð« (120 álnir — vistnok oprindelig Vadmel — á landsvísu), som var den omtrentlige Værdi af en god Malkeko.

Paa Færøerne var ligesom i Norge den ældste Værdimaaler for Jord Kvægbesætningen og Udsæden. De ældste norske Love, Frostathingsloven og Gulathingsloven, hvilken sidste formodentlig ogsaa var gældende paa Færøerne før Magnus Lagabøters Landslov (Fær. Landbok. Betænkning Tillæg I Side 14 Note 2), kender kun disse Værdimaalere og ikke Landskyldvurderingen (E. Hertzberg: Norges Historie II. 1. Side 66, Note ved A. T[aranger]). I »Ældre« Gulathingslov 6 anføres en Gaard, der kan føde 6 Køer (sex kúa bú), og en Gaard paa 36 Skæpper Udsæd som Betegnelser for den ringeste Grad af landøkonomisk Selvstændighed, og Frostathingsloven IV 44 betegner en Gaard paa 12 Køer (tolf kúa bú), 2 Heste og 3 Trælle som en Jordejendom, hvorpaa en Bonde er vel hjulpen. Paa Færøerne, hvor Kvægbesætningen hovedsagelig bestod af Faar, regnede man Gaardenes Værdi efter det Antal Faar, de kunde føde. Et Jordareal, der kunde ernære 80 eller 1 Mark Faar, blev kaldt 1 Mark Jord og en Gaard, der kunde føde 800 Faar, en »10 Marke-Gaard« o. s. v.

Der vil vanskeligt kunne fremsættes fuldgodt Bevis for, at man ved Bestemmelsen af en Mark Jord har benyttet den dyrkede Jord, Indmarken, som Grundlag, og dette skal der her gøres Rede for.

Af en normal Malkeko ydedes (tidligere) en aarlig Tiende af $2\frac{1}{4}$ Pund Smør, af en Kvie det halve, og ligeledes af en Ko, som ventedes at blive vedvarende gold. I Aaret 1814 udgjorde Smørtienden paa Færoerne et Kvantum, der svarede til 2011 Køer à $2\frac{1}{4}$ Pund; ved en samme Aar foretaget Kreaturtælling fandtes ialt 2297 Malkekøer (d. v. s. 1725 à $2\frac{1}{4}$ Pund og 572 à $1\frac{1}{8}$ Pund) foruden 745 Stkr. ungt Kvæg og Tyre. Efter de for Tiden fra 1584 til 1617 foreliggende Tienderegnskaber udgjorde den gennemsnitlige aarlige Tiende et Kvantum, der svarede til 1343 Køer à $2\frac{1}{4}$ Pund, hvortil efter Forholdet i Aaret 1814 vilde svare 1152 Malkekøer à $2\frac{1}{4}$ Pund, 382 do. à $1\frac{1}{8}$ Pund og 498 Stkr. ungt Kvæg og Tyre eller tilsammen 2032 Stkr. Saafremt en Mark Jord oprindeligt havde været et Areal af Indmarken, der var stort nok til f. Eks. at ernære en Ko — en »dagsslåttur« har det ikke været — vilde Marketallet, idet ungt Kvæg og Tyre lades ud af Betragtning, omkring Aar 1600 ikke en Gang løbe op til $\frac{2}{3}$ af de over 2400 Marker, som den gamle Matrikel udviste, og uden Tvivl vilde Forholdet have stillet sig endnu ugunstigere med det 13. Aarhundredes Kobestand som Grundlag.

Begrebet 1 Mark Jord har med Tiden udviklet sig til at omfatte »1 Mark Jord« med den dertil hørende Faarebesætning og desuden den fra Udmarken udskilte, men senere dyrkede Indmark. Ved Fastsættelsen af Lejen af Lejemarkens Udmark blev ganske naturligt dens normerede Faaretal lagt til Grund, og den saakaldte Faareleje var derfor i Virkeligheden en Jordleje. Den Del af Lejen, der gik under Navn af Jordleje, var derimod uden Tvivl et af Indmarkens Opdyrkning foraarsaget Tillæg til den oprindelige Leje, og kun tilsyneladende afhængigt af Marketallet. At det var andre Omstændigheder (Indmarkens Omfang og Kvalitet, vel ogsaa Fuglefangst, Drivtømmer etc.), der bestemte Lejens Beløb, fremgaar af dens Forskellighed, der varierede i 7 Størrelser fra 10 Skind til 1 Gylden pr. Mark. Til Forstaaelse heraf skal gives et Par Eksempler paa, hvorledes Jordlejen kunde reguleres, uden at Marketallet forandredes. Tænker man sig, at Lejen af en Indmark, der kunde ernære en Ko, skulde beregnes til 15 Skind (Leje paa Vaagø og Nolsø samt nogle Steder paa Østerø, Strømø og Suderø), saa vilde Jordlejen af en Gaard paa 10 Marker med en Indmark, stor nok til 10 Køer, udgøre 10×15 Skind. Kunde den samme Gaards Indmark kun give

Føde til 7 eller 8 Køer, blev Jordlejen henholdsvis $10 \times 10\frac{1}{2}$ Skind (Skuo) og 10×12 Skind (flere Steder paa Sudero). Kunde den nævnte Indmark derimod ernære 12 Køer, blev Jordelejen 10×18 Skind (Sumbø).

Ifald en Indmark var blevet saa meget udvidet, at vedkommende Myndighed fandt det nødvendigt at forhøje Lejen, greb man ikke til det Middel at forøge Marketallet, men satte undertiden Jordlejen ligefrem op fra f. Eks. 10 Skind til 1 Gylden (Ekspl. Skaalebotn), og undertiden — især paa Strømø og Østero — indsatte man paa vedkommende Gaard en eller flere af de saakaldte »Smørkøer«, hvoraf den aarlige Leje var 1 Vog (18 kg) Smør af Værdi 1 Gylden 10 Skind pr. Ko. Da den almindelige Leje af en Inventarieko, hvor saadanne fandtes, var 5 Skind, betød hver Smørko altsaa en Lejeforhøjelse af 1 Gylden 5 Skind. Som et enkelt Eksempel skal anføres, at i Aaret 1635 blev fra Kolter, hvor Lejen var urimelig høj, 6 Smørkøer fordelt til andre Gaarde, hvor man bestemte, at Jordlejen skulde forhøjes. En Fortælling om en Bonde paa Skælling, som med Øksen i Haand jog Fogdens Sendebud og Smørko ud af Bygden igen, tyder paa, at disse Køer ikke var velsete paa Gaardene.

At den Lejeforhøjelse, som fulgte med Indmarkens Udvidelse, har virket hæmmende paa Opdyrkningen, synes at fremgaa af en kgl. Resol. af 10. April 1780, hvori bl. a. tilsiges den Kongsbonde, som i Aarene 1781—83 har opryddet og lovlig indhegnet det meste Sædeland, ikke mindre end 2 Tønder, en Præmie paa 20 Kroner, og den, som derudi kommer ham nærmest, en Præmie paa 10 Kroner. Endvidere bestemtes det, at Gaardene, hvad Udvidelse og Forbedring de end maatte faa, dog ikke skulde blive højere skyldsatte, i det mindste ikke i den forbedrende Lejlændings og hans berettigede Efterkommeres Tid, end de da fandtes anførte for.

Værdien af en Mark Jord blev ved den i Middelalderen foretagne, indtil Olajdag 1899 gældende, Skyldsætning fastsat til 320 Alen Vadmel. I Jordebøgerne før Aaret 1600 skrives $\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{8}$ Mark Jord 80 eller 40 Alen. Ved Hjælp af denne Værdibestemmelse kan man omtrentlig beregne det Tidspunkt, da Skyldsætningen har fundet Sted. Værdiforholdet mellem 1 Øre brændt Sølv og 1 Øre Vadmel var paa Island fra omkring Aar 1000 indtil efter Midten af det 11. Aarhundrede 8:1, derpaa indtil noget efter Aaret 1200 $7\frac{1}{2}$:1 og faldt derefter gradvis, indtil det i Aaret 1281, da den islandske Lovbog Jónsbogen udkom, var 6:1.

Som foran nævnt, maa man gaa ud fra, at Penge- og Vadmelsværdier den Gang var ens paa Island og Færøerne. Naar 1 Mark

Sølv var 320 Alen eller 1 Øre Sølv lig med 40 Alen, var Værdiforholdet mellem Sølv og Vadmøl, idet 1 Øre Vadmøl udgjorde 6 Alen, $\frac{40}{6}:1$ eller $6\frac{2}{3}:1$. Da dette Tal ligger mellem $7\frac{1}{2}$ og 6, maa Skyldsætningen paa Færøerne efter det foranførte altsaa have fundet Sted omkring Midten af det 13. Aarhundrede eller i Haakon Haakonssøns Regeringstid.

2.

Slaget ved Axtorna 20. Okt. 1565.

Af Olof Teinnæs.

1.

Der findes en Del samtidige Beretninger om den for vore Vaaben saa hæderlige Kamp ved Axtorna Gaarde den 20. Okt. 1565. Gennemgaar man disse Beretninger, viser de fleste sig at være absolut uegnede til Prædiketet: Førstehaands-Kilder.

Den nordiske Syvaarskrig udkæmpedes næsten ligesaa meget med Pennen som med Sværdet. Der blev skrevet, og der udkom i Aarene fra 1563 til op i 1570erne en Mængde gensidige Fejdeskrifter, hvoraf de fleste nu er gaaet tabt. En Del er dog bevaret gennem Tiderne paa forskellig Vis. Disse Skrifter gør paa Grund af deres Fanatisme og mange Overdrivelser et meget lidet troværdigt Indtryk. Hvor galt det er fat, faar man et lille Indblik i, naar man hører, at Frederik II.s Søster, Kurfyrstinde Anna af Sachsen, 1573 skrev til sin Bror og til Kansleren Niels Kaas, at da de gængse Krøniker og Beretninger ikke var til at lide paa, ønskede hun gerne en sanddru Krønike for at faa tilforladelig Underretning om Begivenhedernes Gang¹.

Enkelte nøgterne og saglige Kilder giver os en, omend lidet udførlig, saa dog troværdig Fremstilling af de Forhold, som førte til Kampen ved Axtorna, dennes taktiske Forløb, Styrkeforhold, Tab m. m. Disse mere saglige Kilder fra dansk og svensk Side har i Tidens Løb skabt hver sin Tradition, som rent overfladisk set frembyder ret store Forskelligheder. Den inderste Kærne synes dog at være ens i begge Traditioner.

Den vigtigste danske Kilde til Slaget ved Axtorna er Daniel Rantzaus Beretning af $\frac{21}{10}$ 1565 til Frederik II², som er en absolut Førstehaands-Kilde; den er afsendt Dagen efter Slaget

¹ H. Fr. Rørdam: Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge siden Reformationen 108.

² Nyt hist. Tidsskrift IV 190—94. Mon. Hist. Dan. 2. R. I 504—07 (Oversættelse ved H. Fr. Rørdam).